

НАРОДНА БАНКА НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Анализа на трговијата со услуги во земјите од Централна и Југоисточна Европа, со посебен осврт на македонската економија

Дијана Јаневска-Стефанова*

Мишо Николов*

Дирекција за монетарна политика и истражување

јануари, 2020 година

Апстракт

Оваа анализа дава краток осврт на структурата и динамиката на извозот на услуги во регионот на Централноисточна и Југоисточна Европа и Балтичките земји. Анализата покажува дека од аспект на просечното учество во БДП, салдото на услуги во тековната сметка има тенденција на постојан раст, со исклучок на периодот за време на светската финансиска криза. Структурно гледано, најголемо процентуално учество во размената на услуги во земјите од регионот имаат патувањето, а потоа и транспортните услуги и доработките. Од останатите услуги, во согласност со развојот на технологијата, категоријата телекомуникациски, компјутерски и информациски услуги бележи значителен раст. Ваквиот тренд на постојан раст на размената на услуги во земјите од регионот е присутен и кај македонската економија. Сепак, кај нас производствените услуги за доработка имаат најголемо структурно учество, а потоа и размената на туристички и транспортни услуги. Карактеристично за анализираниот период е влијанието на влезот на новите индустриски капацитети и градежните инфраструктурни проекти коишто придонесоа за одредени промени во структурата на трговијата со услуги во поновиот период. Слично како кај останатите земји од регионот, и кај нас се забележува тренд на пораст на извозот на телекомуникациски, информациски и компјутерски услуги.

* Ставовите изнесени во анализата се на авторите и не мора да соодветствуваат со ставовите на институцијата.

Анализа на трговијата со услуги во земјите од Централна и Југоисточна Европа, со посебен осврт на македонската економија

Иако во глобални рамки трговијата со стоки е главната компонента на вкупната трговија, сепак во изминатите неколку децении се забележува зголемување на учеството на трговијата со услуги. Така, учеството на извозот на услуги во вкупниот светски извоз на стоки и услуги бележи раст од 9% во 1970 година на околу 24% во 2017 година¹. Брзиот технолошки прогрес се смета за една од клучните причини за сè поголемото значење на трговијата со услуги. Со брзиот развој на технологијата, физичката локација на создавањето и консумирањето на дел од услугите не мора да биде иста, со што се отвора простор за развој на трговијата со услуги.

Имајќи го предвид сè поголемото значење на меѓународната трговија со услуги, во рамките на оваа анализа фокусот е ставен на големината, динамиката и структурата на трговијата со услуги во земјите од Централноисточна и Југоисточна Европа (ЦИЈИЕ) за периодот 2003-2018 година². Во овој контекст, посебно се согледани и структурните и динамичките промени во размената на услуги во македонската економија. Ефектите од размената на услуги врз вкупната економија секако не зависат единствено од нивниот обем, туку исклучително важна е и структурата и комплексноста на услугите. Со анализата немаме амбиција детаљно да ја оцениме комплексноста на услугите во регионот, но преку осврт на промените во нивната структура ќе се обидеме да дадеме претстава за сличностите и разликите во структурните трендови помеѓу одделните региони.

При анализата на трговијата со услуги, освен одредени трендови коишто се карактеристични во глобални рамки, треба да се земат предвид и фактори специфични за регионот. Имено, како дел од процесот на трансформација од плански во пазарно ориентирани економии, кон средината на деведесеттите години започна процес на нивно отворање и силна трговска и финансиска интеграција. Во овој контекст, голем дел од овие земји го комплетираа процесот на членство во Светската трговска организација³, а дел влегоа во Европската Унија или се во фаза на интеграција, во којашто трговските бариери се значително намалени.⁴ Овие институционални промени претставуваат важен фактор за постепено зголемување на вкупната трговија, вклучително и на трговијата со услуги.

¹ IMF BOP Database.

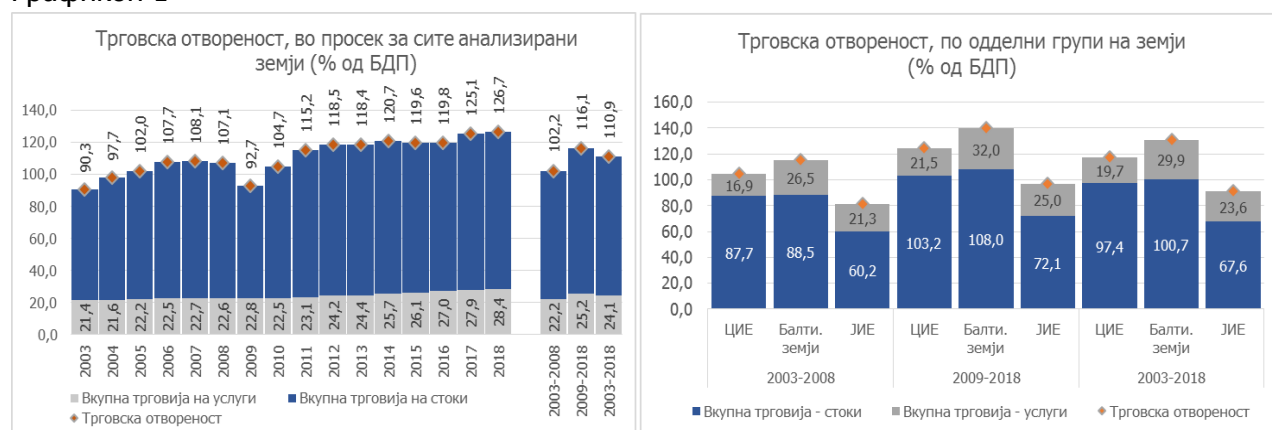
² Во групата на земји од ЦИЈИЕ, во подгрупата земји од ЦИЕ се вклучени Полска, Словенија, Романија, Чешка и Унгарија. Во групата земји од ЈИЕ се вклучени се Албанија, Бугарија, Босна и Херцеговина, Хрватска, Србија и Северна Македонија. Во групата балтички земји се вклучени Литванија, Латвија и Естонија.

³ Освен Босна и Херцеговина и Србија коишто сè уште се во процес на преговори.

⁴ Хрватска стана членка на ЕУ во 2013 година. Албанија, Србија и Северна Македонија се со статус на кандидат за членство, додека БиХ има статус на потенцијален кандидат.

Динамички гледано, во периодот 2003-2018 година, со исклучок на 2009 година како „акутна“ фаза на глобалната криза, степенот на трговска интеграција во анализираниите земји има тренд на раст, при сè повисок придонес на трговијата со услуги. Така, учеството на вкупната трговија во БДП од 90,3% во 2003 година достигна 126,7% од БДП во 2018 година, а ваквиот тренд е карактеристичен за сите три подрегиони, при што е најизразен во балтичката група земји, а најумерен во групата земји од ЈИЕ. Сè поголемиот раст на вкупната размена на стоки и услуги главно ја поттикнува трговијата со стоки, но иако значително помал, стабилен и позитивен е и придонесот на услужниот сектор. Размената на услуги во овој период (2003-2018 година) учествува со 19,5% во вкупниот збиен раст на вкупната трговска отвореност во регионот, при што помеѓу одделните региони не се забележуваат поголеми отстапувања во овој поглед. Притоа, динамичката анализа во два потпериоди, пред и по кризата, на придонесот на трговијата на услугите и стоките во растот на вкупната трговска отвореност, упатува на раст на просечниот придонес на услугите наспроти опаѓачкиот позитивен придонес на стоките. Така, просечниот придонес на стоките за првиот анализиран период изнесува 3,1 п.п., додека по кризата тој паѓа на 1,4 п.п., а придонесот на услугите во просек за првиот потпериод изнесува 0,2 п.п. и достигнува просечен придонес од 0,6 п.п. во посткризниот период. Гледано по одделни групи на земји, најголемо забрзување бележи придонесот на услугите во балтичките земји, потоа во земјите на Југоисточна Европа, додека најумерен придонес има во земјите од Централноисточна Европа.

Графикон 1

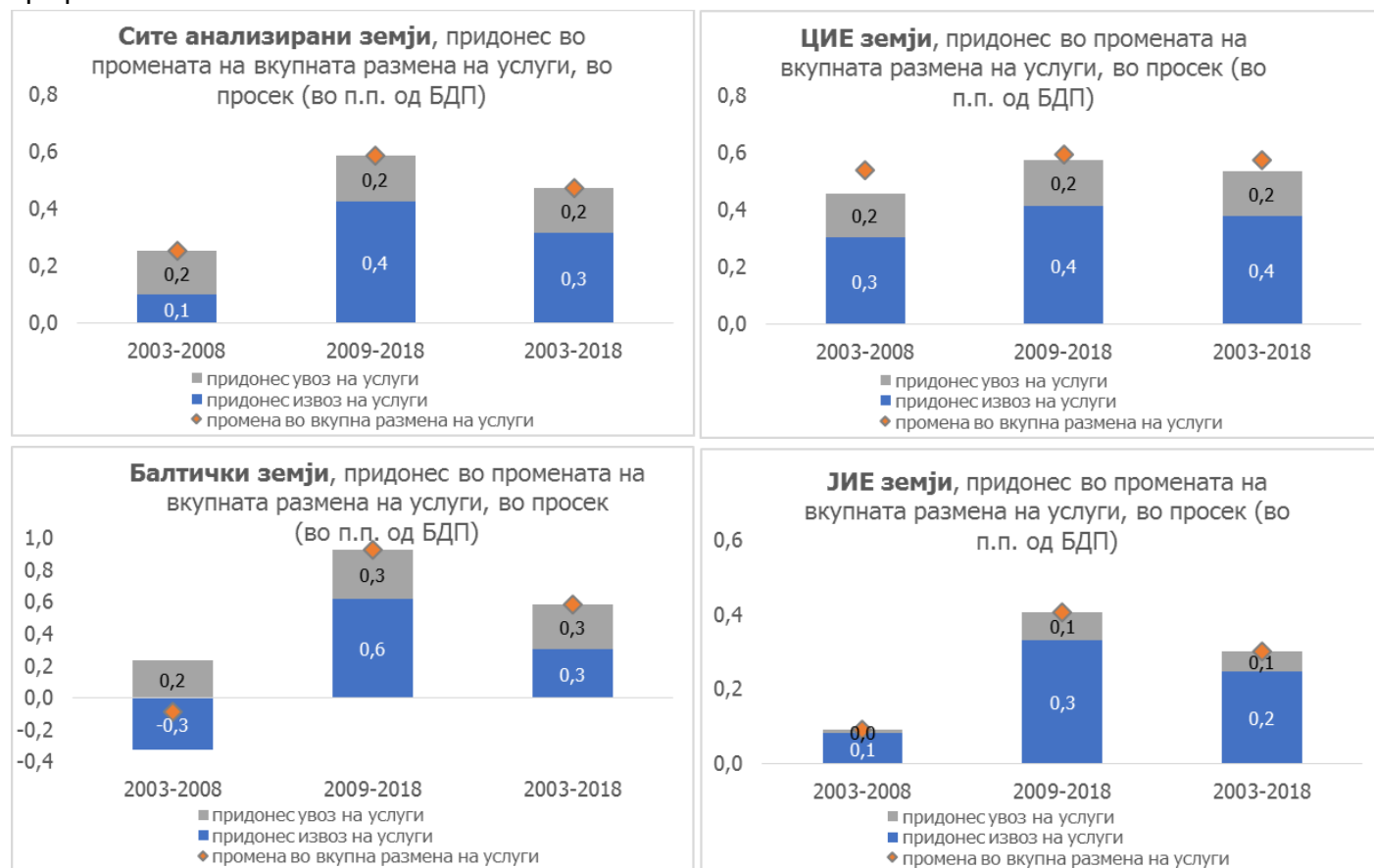

Извор: ММФ и пресметки на авторите.

Подеталната анализа на вкупната размена на услуги, од аспект на нејзините составни компоненти покажува дека растот произлегува и од извозната и од увозната компонента, при што придонесот на извозот на услуги во растот е малку поголем од придонесот на увозот на услуги. Така, за целиот анализиран период, од просечниот раст од 0,5 п.п. од БДП на вкупната размена на услуги, 0,3 п.п. од БДП се објаснуваат со растот на извозот на услуги. Динамички, во периодот пред светската економска криза (2003-2008 година), увозот на услуги има поголем

придонес во растот на вкупните услуги. Веќе во наредниот период, по кризата, придонесот на извозот на услугите има забрзан растечки придонес во вкупната трговија со услуги, додека придонесот на увозот е константен. Ваквиот тренд се јавува кај сите подгрупи земји, но е најизразен кај Балтичкиот Регион. Имено, кај балтичките земји, во првиот потпериод придонесот на извозот на услуги е негативен, што е главна причина за малиот просечен пад на вкупната трговија со услуги, за разлика од вториот период каде што е позитивен и растечки. Структурно, оваа позитивна промена, во најголем дел се должи на растот на извозот на транспортните услуги, телекомуникациските, компјутерските и информатичките услуги, како и другите деловни услуги.

Графикон 2

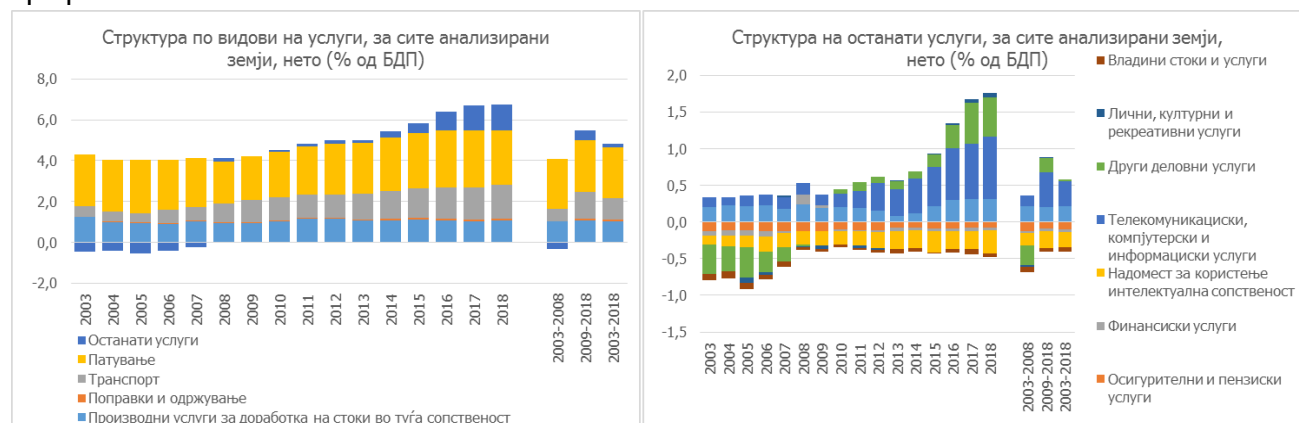

Извор: ММФ и пресметки на авторите.

Во понатамошниот дел од анализата, фокусот ќе биде ставен на структурната анализа на услугите, низ призмата на структурните промени на салдото во размената на услуги. За регионот во целина, структурната анализа упатува на неколку карактеристики. Прво, нето-услугите врз основа на **патувања или туризам** претставува главна категорија на услуги во анализираниите земји, со малку повеќе од половина учество во нето-извозот на вкупните услуги, во просек за целиот период. Исто така, значително структурно учество имаат и **транспортните услуги**, како и **производни услуги за доработка на стоки во туѓа сопственост**, додека

најслабиот нето-извоз е забележан кај останатите услуги и услугите за поправки и одржување. Но, динамички гледано, изминатите петнаесетина години, во рамки на оваа структура се забележуваат промени, коишто упатуваат на намалување на учествата на патувањата и услугите за доработка, за сметка на растот на учествата на транспортот и останатите услуги. Највидливи поместувања има кај *останатите услуги, коишто на почетокот на анализата (2003-2008 година) бележат нето-одливи, коишто постојано растат во вториот период од анализата, по кризата, и во 2018 година достигнуваат учество од околу 20% во вкупниот нето-извоз на услуги*. Во рамките на овој тип на услуги, најголемиот дел отпаѓа на телекомуникациските и информациските услуги, што е и очекувано, земајќи го предвид ненадејниот раст на оваа индустрија, како и конвергенцијата кон посоефистицирани услуги со поголема додадена вредност.

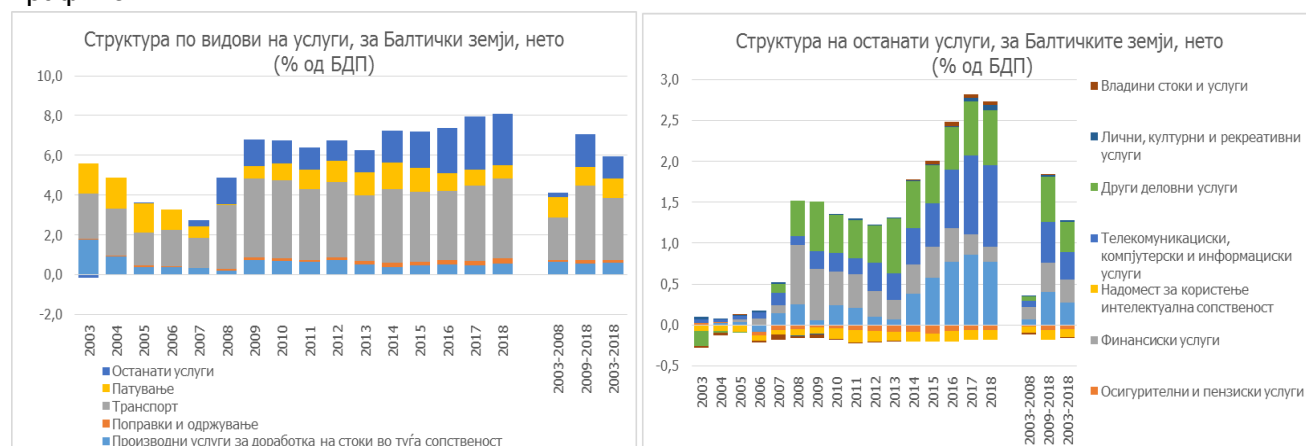
Графикон 3

Извор: ММФ и пресметки на авторите.

Анализата по одделни подрегиони покажува одредени отстапувања во однос на трендовите карактеристични за регионот во целина. Ова особено се однесува на **балтичките земји**, каде што најголемо и растечко учество во вкупниот нето-извоз на услуги имаат нето-приливите од транспортните услуги, коишто во последните пет години достигнаа учество од околу 48%. Кај оваа група земји, нето-приливите од останати услуги веќе подолг период се во суфицит, што не е случај со другите два подрегиона. Во овие рамки, динамички гледано, значителен раст бележат нето-приливите од телекомуникациски услуги, градежништво и други деловни услуги. Истовремено важно е да се истакне дека и во размената со странство на финансиски услуги кај оваа група земји се остварени растечки нето-приливи, што не е случај со останатите земји во регионот, коишто бележат нето-одливи.

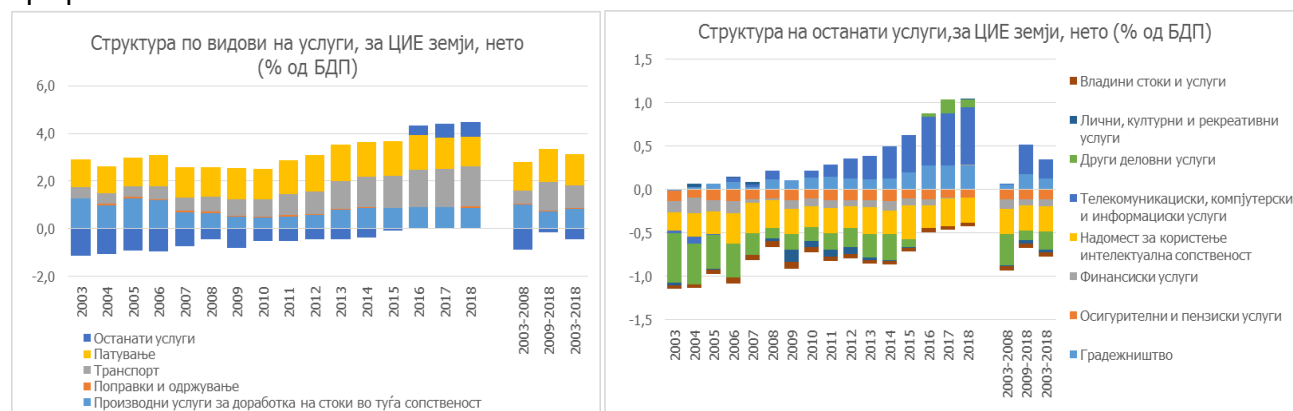
Графикон 4

Извор: ММФ и пресметки на авторите.

Кај земјите од ЦИЕ, гледано од аспект на големината, забележани се најмали нето-приливи од размената на услуги, во споредба со другите групи на земји. Притоа, структурно, најголем дел од нето-приливите се од туристички и транспортни услуги, додека кај останатите услуги, во просек за целиот период се остварени нето-одливи. Тука може да се напомене дека ваквиот негативен тренд кај останатите услуги почнува да се менува во последните две години, кога е забележан нето-извоз. Ваквите движења се објаснуваат со поголеми нето-приливи од телекомуникациски и информациски услуги, но и постепено намалување на нето-одливите и навлегување во позитивната зона кај другите деловни услуги.

Графикон 5

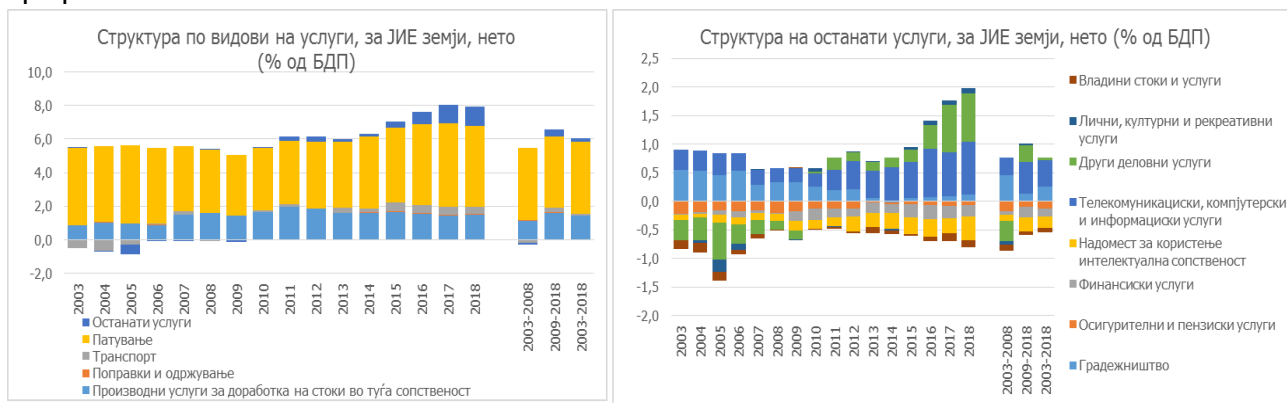

Извор: ММФ и пресметки на авторите.

Кај регионот на земјите од ЈИЕ, структурната анализа покажува најголемо учество на нето-приливите кај категоријата „патување“, главно поради високиот извоз на туристички услуги кај две земји – Хрватска и Албанија, со оглед на нивното значење како туристички дестинации. Исто така, за овој регион карактеристичен е и растот на нето-приливите врз основа на услуги за доработка на стоки во туѓа сопственост (како услуги

коишто се сметаат за трудоинтензивни), умерен раст кај нето-приливите врз основа на телекомуникациските услуги, како и благо намалување на нето-приливите врз основа на градежните услуги, пред сè поради порастот на увозот на градежни услуги. Извозот на финансиски и осигурителни услуги е на најниско ниво, па оттука и дефицитот во размената на овие услуги е највисок во споредба со останатите региони⁵, додека кај сите останати категории услуги не се забележани поголеми промени.

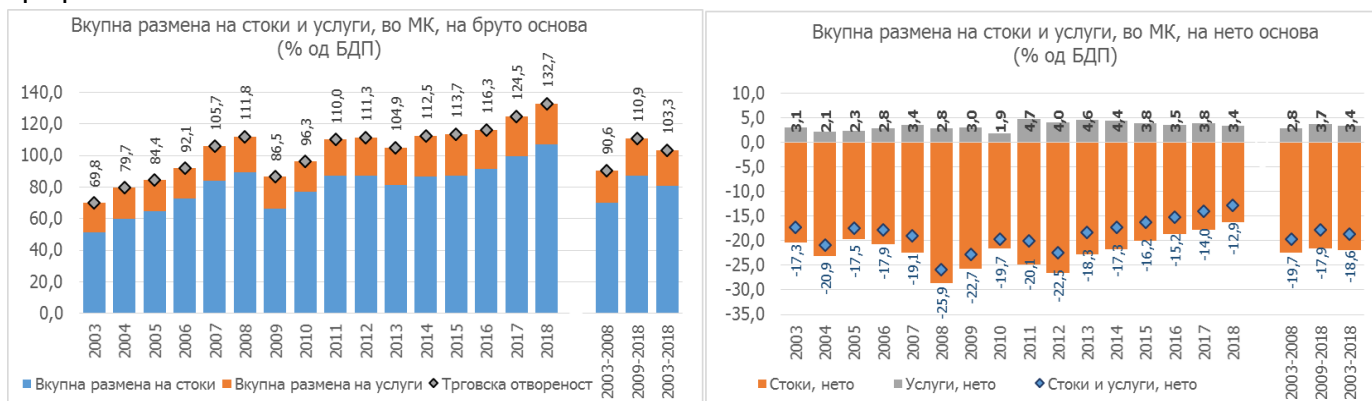
Графикон 6

Во натамошниот дел од анализата фокусот е ставен на размената со услуги на **македонската економија**. Имено, слично како и во земјите од регионот, **степенот на трговска отвореност и кај нас има тренд на раст, со исклучок на периодот на финансиската криза**. Така, учеството на вкупната трговија во БДП од 69,8% во 2003 година достигна околу 132,7% од БДП во 2018 година. Во рамките на вкупната размена на стоки и услуги преовладуваат стоките со учество од околу 80%. Гледано, на нето-основа, спротивно на размената со стоки, којашто бележи дефицит (којшто постепено забавува), трговијата со услуги бележи суфицит во анализираниот период. Така, суфицитот кај услугите од 2003 година постепено расте до 2011 година, но потоа се стабилизира и гравитира околу 4% од БДП во последните пет години од анализата. Истовремено, динамичката анализа на вкупната трговска отвореност на македонската економија, пред и по кризата, упатува на слични движења како и кај просекот од земјите од регионот каде што се забележува раст на просечниот придонес на услугите и забавен позитивен придонес на стоките, но и натаму размената на стоките е двигател на растот на нашата трговска отвореност.

⁵ Во рамките на групата балтички земји салдото на кај овие услуги е позитивно главно поради поволните поместувања на сè поголемиот број финансиски институции од нордиските земји коишто пред финансиската криза отворија преставништва во оваа група земји. Кај групата земји од ЦИЕ, оваа категорија услуги бележи дефицит, главно кај финансиските услуги, но е помал во споредба со дефицитот кај земјите од ЈИЕ.

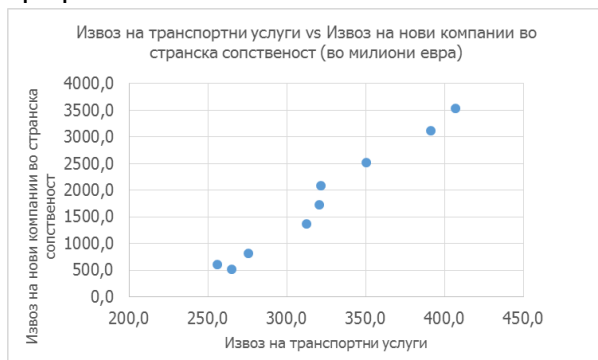
Графикон 7

Извор: ММФ и пресметки на авторите.

Од аспект на структурата, анализата на размената на услугите покажува дека за разлика од земјите во регионот, кај нас најголемо учество во вкупните нето-приливи врз основа на услуги имаат нето-приливите од **производните услуги за доработка на стоки во туѓа сопственост**. Набљудувано како просек за целиот анализиран период (2003-2018 година), учеството на нето-извозот на услуги во оваа категорија има стабилно учество од 3,1% во БДП. Производните услуги во најголем дел ги сочинуваат услугите за доработка во металопреработувачката, текстилната и прехранбената индустрија, додека во последните години сè повеќе учествуваат и услугите за доработка во автомобилската индустрија. Втора по важност е категоријата **патување, т.е. туристичките услуги**, којашто исто така бележи солиден раст во анализираниот период, но сè уште е под просекот од земјите од Централна и Југоисточна Европа. Имено, растот на оваа група услуги се движи од 0,6% од БДП, во просек во периодот пред кризата, за да се стабилизира на 1,1% од БДП, во просек, во вториот анализиран потпериод.

Графикон 8

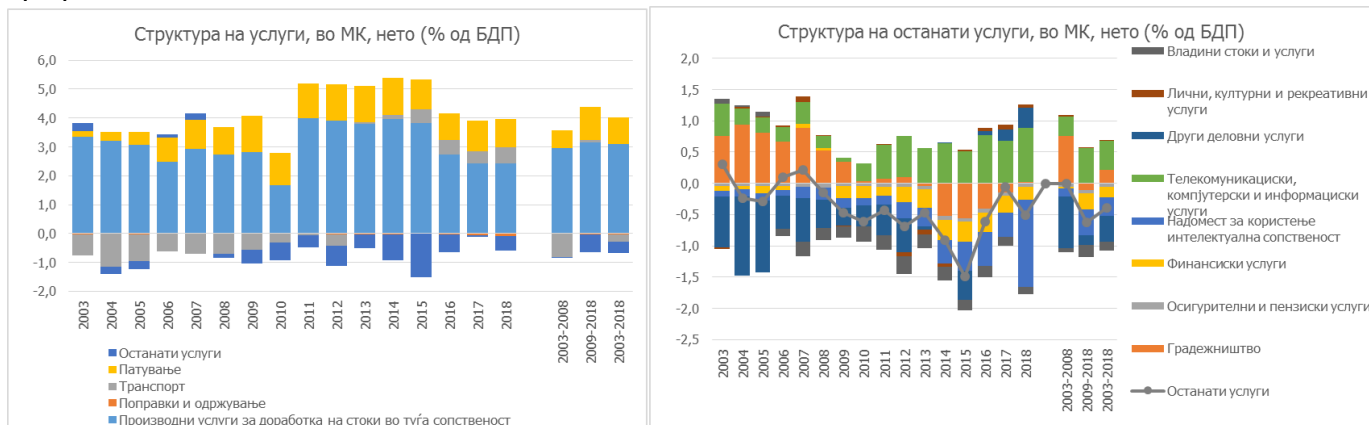

Извор: НБРСМ и пресметки на авторите.

Значително учество во вкупниот нето-извоз на услуги има и **транспортот**, којшто во периодот пред 2013 година постојано беше во дефицит, додека во последниот

петгодишен период се забележува суфицитно салдо, при раст на извозот. Притоа, се оценува дека растот на нето-приливите врз основа на доработки и транспортни услуги, од 2010 година наваму, веројатно во еден дел произлегува од влезот на новите индустриски капацитети во странска сопственост, коишто се корисници на овие услуги.

Графикон 9

Извор: ММФ и пресметки на авторите.

Од друга страна, **кај структурата на останатите услуги**, коишто збирно главно бележат дефицит, се издвојуваат неколку трендови. Имено, *позитивни поместувања* се јавуваат кај „телекомуникациските, компјутерските и информациските услуги“ коишто остваруваат растечки позитивни салда, како и кај „другите деловни услуги“, коишто во периодот на анализата бележат постепено намалување на дефицитот, којшто во последните две години преминува во суфицит. Спротивно на ова, поизразени недоволни придвижувања бележат градежните услуги и услугите за користење интелектуална сопственост. Промената во трендот кај градежните услуги, од нето-извозник во нето-увозник по 2012 година, делумно се објаснува со остварувањето неколку поголеми инфраструктурни проекти.

Графикон 10

* Вкупните и одделните типови на услуги на графиконите се претставени на нето-основа.

Извор: ММФ и пресметки на авторите.

Општо земено, оваа анализа дава краток осврт на структурата и динамиката на извозот на услуги во регионот на ЦИЕ, ЈИЕ и балтичките земји. Анализата покажува дека од аспект на просечното учество во БДП, салдото на услуги во тековната сметка има тенденција на постојан раст, со исклучок на периодот за време на светската финансиска криза. Структурно гледано, најголемо процентуално учество во размената на услуги во земјите од регионот имаат патувањето, а потоа и транспортните услуги и доработките. Од останатите услуги, во согласност со развојот на технологијата, категоријата „телекомуникациски, компјутерски и информациски услуги“ бележи значителен раст. **Ваквиот тренд на постојан раст на размената на услуги во земјите од регионот е присутен и кај македонската економија.** Сепак, кај нас производствените услуги за доработка заземаат најголемо структурно учество, а потоа и размената на туристички и транспортни услуги. Карактеристично за анализираниот период е влијанието на влезот на новите индустриски капацитети и градежните инфраструктурни проекти коишто придонесоа за одредени промени во структурата на трговијата со услуги во поновиот период. Слично како кај останатите земји од регионот, и кај нас се забележува тренд на пораст на извозот на телекомуникациски, информациски и компјутерски услуги.

Референци:

Alege, P., Ogundipe, A. (2013). *The Role of Services Trade in Economic Development*. MPRA Paper, No. 51695.

Ariu, A. (2012). *Services versus goods trade: Are they the same?* National Bank of Belgium, No. 237.

Blank, S., Egger, P. H., Wamser, G. (2018). *A structural quantitative analysis of services trade de-liberalization*. Deutsche Bundesbank Discussion Paper, No. 47/2018.

Cattaneo, O., Engman, M., Saez, S., Stern, R. M. (2010). *International Trade in Services: New Trends and Opportunities for Developing Countries*. World Bank.

Goswami, A. G., Mattoo, A., Saez, S. (2011). *Exporting Services: A Developing Country Perspective*. World Bank.

IMF (2014). *25 Years of Transition Post-Communist Europe and the IMF*. Regional Economic Issues Special Report.

IMF – *The World Economic Outlook (WEO) database*

Lennon, C. (2011). *Trade in services and trade in goods: Differences and complementarities*. Paris School of Economics, Working paper, No. 2008-52.

Miroudot, S., Sauvage, J., Shepherd, B. (2011). *Trade Costs and Productivity in Services Sectors*. Economics Letters, 114(1): 36-38.

Roy, M. (2019). *Elevating Services: Services Trade Policy, WTO Commitments, and their Role in Economic Development and Trade Integration*. WTO Working Paper, ERSD-2019-01.

WTO (2018). *How digital technologies are transforming global commerce?* World Trade Report 2018.